

Γ. Κ. Στεφανάκης
Χαρισματικός Ήγέτης, Ό Έλ. Βενιζέλος
(Πολιτική και Νόμος)

Πρώτη έκδοση, Άθήνα 2010

Παραγωγή:
Τυπογραφικό έργαστήρι «Δόμος»

Όμιλία που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος
MEGARON PLUS
μέ τη συνεργασία και χορηγò τò
Κοινοφελές Ίδρυμα Κοινωνικού και Πολιτιστικού Έργου
(ΚΙΚΠΕ)

Γ. Κ. Στεφανάκης

Χαρισματικός Ήγέτης
Ο Έλ. Βενιζέλος
(Πολιτική και Νόμος)

ΚΟΙΝΩΦΕΛΕΣ ΙΔΡΥΜΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ & ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Ι. Εὐθύς ὡς τὸ κοινωνικῶς γίγνεσθαι ὠριμάσει, ἡ ἐπιβολὴ τῆς ζωῆς γίνεται ἀκαταμάχητη. Σωριάζει θρόνους (Romanof). Γκρεμίζει στρατοκρατίες (Ε.Σ.Δ.Δ.). Σαρώνει δόγματα, ὅπως ἤδη στὴν Κίνα.

Ὁ πλαστοουργὸς τῆς Ἱστορίας κυριαρχεῖ τῆς δυναμικῆς. Γίνεται, πρωτογενῶς, φορέας ἐξουσίας. Δρᾶ κατὰ προαίρεση. Καθαίρει τὰ προβλήματα. Καθιστᾶ τοὺς ὁμοτέχνους του ὑποτελεῖς ἢ ἀνεργούς. Χαρακτηρίζει, ὁ ἴδιος, τὴν ἐποχὴ του. Δισήμαντο τὸ ἀξίωμα τοῦ Πλούταρχου ὅτι «οὐ μόνον ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσιν, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν ἀνήρ». Τίθεται, ἔτσι, καίριο τὸ ἐρώτημα: Εἶναι ὁ ἡγέτης δημιουργὸς ἢ δημιούργημα τῶν συνθηκῶν. Ἡ ἐπιδερμικὴ ἀπάντηση τῆς ἀλληλεπίδρασης εἶναι λάθος. Εὐθύς ὡς ὁ κορυφαῖος ὀλοκληρώσει τὴν ἀποστολὴν του, γιὰ ἓνα διάστημα δὲν ὑπάρχουν πρὸς ἐπίλυση μείζονα θέματα. Ἄρα ἐὰν τότε γεννηθεῖ – φύσει – (καὶ) ἐξ ἴσου κορυφαῖος, τότε, ὁ δεύτερος, μένει, πλέον, παροπλισμένος ὡς ἐκ τῶν συνθηκῶν.

Οἱ μέγιστοι τοῦ κόσμου αὐτοῦ δὲν ἔχουν διαδόχους. Ἀκόμη περισσότερο, ἀφήνουν κενό. Αὐτὸ ἰσχύει ὄχι μόνον γιὰ τὴν πολιτικὴν Bismarck, de Gaulle, Churchill κλπ., ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν τέχνην ὅπως καὶ τὴ ζωὴ γενικότερα, φέρ' εἰπεῖν Picasso, Chaplin κ.ο.κ.

Ζήτημα τύχης, καθαρῶς, εἶναι νὰ γεννηθεῖ ὁ κορυφαῖος ἡγέτης. Ἀκόμη νὰ βρεθεῖ ἐκεῖ πού πρέπει τὴν κατάλληλη στιγμή. Καὶ εἶναι ἡ δράση τοῦ Βενιζέλου (καὶ) κατὰ τοῦτο χαρακτηριστικὴ.

α'. Μετά τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος τοῦ 1911 (ἀναθεώρηση ἐκείνου τοῦ 1864) ὁ Βενιζέλος προκήρυξε ἐκλογάς. Εἶχε διὰ τοῦ ἔργου του ἐπιβληθεῖ. Ὁ νέος καταστατικὸς χάρτης, ἡ ὀργάνωσις τοῦ κράτους, ἡ ἀνόρθωσις τῆς δικαστικῆς μας λειτουργίας, εἶχαν, τότε, θέσει ἐδραῖες βάσεις γιὰ τὸν ἀστικὸν ἐκσυγχρονισμὸν τῆς χώρας. Οἱ Ἕλληνες τοῦ ἦσαν εὐγνώμονες. Οἱ παλαιοὶ πολιτικοί, οἱ δρᾶσαντες μέχρι τοῦ 1910, εἶχαν—τότε—ἐξουθενωθεῖ. Ἡ ἀναμέτρηση διεξήχθη τὴν 11ῃ Μαρτίου 1912. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε ἀνεπανάληπτο στὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑθνους. Τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων κατέκτησε ἔδρας 150 ἐπὶ συνόλου 181 ἐκείνης τῆς Ἑθνοσυνέλευσης. Καὶ ὁ Βενιζέλος εἶχε ἡλικίαν μόλις 48 ἐτῶν (γεν. 1864). Ἡ πρώτη σκέψις οἰοῦδήποτε πολιτικοῦ θὰ ἦταν ἡ ἀνάπαυσις. Ἄλλωστε ἐπὶ κεκτημένων δαφνῶν—μάλιστα δὲ στὴν προκειμένη περίπτωσι—κεκτημένων, κυριολεκτικῶς, μετ' ἰδρώτα καὶ αἵμα. Αἱματηροὶ—πράγματι—ὑπῆρξαν οἱ ἀγῶνες κατὰ τῶν Τούρκων, κατὰ τοῦ Πρίγκηπος—Ἀρμοστοῦ, κατὰ τὴν ἐξέγερσιν τοῦ Θερίσου. Σκληρὴ καὶ πολιτικῶς ἐπικίνδυνη ὑπῆρξε ἡ ἀπόφασιν ἐκκαθάρισιν τῆς ἐπανάστασιν τοῦ 1909. Ἐν τούτοις ὅ,τι ὁ καθ' ἑνασ θὰ σκεπτόταν εἶναι—ἀκριβῶς—ὅ,τι δὲν ἀπασχόλησε τὸν Βενιζέλο. Γνωρίζει ὅτι μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἔχει διαμορφωθεῖ κοινὴ βούλησις ἐκδιώξιν τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τὸν Βαλκανικὸν χῶρον. Διαισθάνεται πῶς ὠριμάζει ἡ στιγμή γιὰ τὴν ἐπιδίωξιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Τῆς ἀποκατάστασιν, δηλαδὴ, τῆς ἐθνικῆς μας κυριαρχίας σὲ τμήματα τῆς ἄλλοτε Βυζαντινῆς μας Αὐτοκρατορίας, μάλιστα δέ, εἰ δυνατὸν (καὶ) ἀσιατικά. Ἄλλὰ οἱ ἤδη συνασπισμένοι μᾶς ἀποκρούουν. Ἡ ἥττα τοῦ 1897 ἔχει δυσφημήσει τίς

ἔνοπλες δυνάμεις μας. Ὁ Βενιζέλος πιστεύει στὴ διαί-
σθηση (ἔνστικτο). Ἀγωνίζεται προβάλλοντας τὴν ἀξία
τοῦ ναυτικοῦ μας. Ὑπογραμμίζει πὼς χωρὶς ναυτικὸ οἱ
ἐμπόλεμοι κατὰ τῆς Πύλης μαχητὲς θὰ εἶναι ἐκτεθειμένοι
σὲ θαλάσσιες ἀποστολὲς ἄφθονων ἐνισχύσεων. Κατὰ συ-
νέπεια ὅτι τὸ ἑλληνικὸ ναυτικὸ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ νὰ
ἀνακόψει τὴν προεξοφλούμενη αὐτὴ προσπάθεια. Ταυτό-
χρονα πιέζει, διπλωματικῶς βοηθούμενος, ἰδιαιτέρως, καὶ
ἀπὸ τὸν Νικόλαο Β', Τσάρο τῆς Ρωσίας, στενὰ συνδεδε-
μένο μὲ τὴν ἑλληνικὴ βασιλικὴ οἰκογένεια, συγγενικά καὶ
φιλικά. Τελικῶς τὴν 29ῃ Μαΐου 1912, πέντε, δηλαδή, μῆ-
νες πρὸ τῆς ἔκρηξης τοῦ πολέμου, πετυχαίνει περιορισμένη
ἀμυντικὴ συμφωνία μὲ τὴ Βουλγαρία. Χωρὶς πρόβλεψη –
πάντως– διανομῆς ἐδαφῶν, ἀρκούμενος στὸ πραγματικὸ
γεγονὸς τῆς «εὐκταίας στρατιωτικῆς κατοχῆς». Νεώτε-
ρη συμφωνία μὲ τὴ Βουλγαρία, ἐλάχιστες ἡμέρες πρὸ τῆς
σύρραξης, εἶναι ἄνευ σημασίας. Ἦδη τὸ κρίσιμο: Κατὰ
τὴν 1ῃ Ὀκτωβρίου 1912, τέσσερις ἡμέρες πρὶν τὴν ἔναρξη
τῶν ἐπιχειρήσεων, ὁ Βενιζέλος ἐνημερώνει τὴ Βουλὴ ἐπὶ
τῶν γενομένων, ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν διαγραφόμενων προο-
πτικῶν. Ἡ συγκίνηση τῶν περισσοτέρων ἔντονη. Ἡ ἀτμό-
σφαιρα συγκλονιστικὴ. Βουλευτὲς κατατάσσονται στὸν
στρατό. Ὁ Ἀλέξ. Παπαναστασίου στρατεύεται ὡς ἐθελον-
τῆς. Ὁ παλαιὸς πολιτικὸς κόσμος –ἔντονα (καὶ τότε) ἀν-
τιβενιζελικός– δὲν μετέχει τοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ὁ Γεώργιος
Θεοτόκης, ἄλλοτε πρωθυπουργός, ἔντιμος ἄνθρωπος ἀλλὰ
καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπος τῶν παλαιῶν δυνάμεων,
ἐνοῦται καὶ αὐτὸς στὴν πολεμικὴ προσπάθεια τοῦ Ἐ-
θνους, ὄχι ὅμως μὲ θέρημη. Μετέχει μ' ἐπιφυλάξεις. Εἶναι ἡ
περικοπὴ τοῦ Γ. Βεντήρη χαρακτηριστικὴ: «Ἦρχισε μὲ

τάς λέξεις: “Εἰς ὃ σημεῖον περιέστησαν τὰ πράγματα...”. Ἰδιαιτέρως ὀμιλῶν ὁ Θεοτόκης ὑπῆρξε σαφέστερος: “Οὐδέποτε, εἶπε, θὰ συνεμάχουν ἐγὼ μὲ τοὺς Βουλγάρους”. Ἀργότερα συναντηθεὶς μετὰ τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ Κ. Ζαβιτσιάνου, προέδρου τῆς Βουλῆς, συνεπλήρωσεν οὕτω τὴν σκέψιν του: “Ποτὲ δὲν θὰ ἔκαμνα συμμαχίαν μὲ τοὺς Βουλγάρους χωρὶς συνθήκην διανομῆς”. Ὁ Ζαβιτσιάνος ἀπήντησε: “Τὸ πιστεύω ἀπὸ σᾶς, κύριε πρόεδρε. Ἄλλ’ ὁ Βενιζέλος τὴν ἔκαμε καὶ δι’ αὐτὸ εἶναι Βενιζέλος”».

Ἡ ἀποφασιστικότητα –ἀσφαλῶς– καὶ ἡ τύχη τοῦ Βενιζέλου κατέστησαν –μόλις τότε– βιώσιμο τὸ κράτος τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου (1913), οἷονεὶ καταστατικῶν χάρτη τῆς Βαλκανικῆς, ἡ Ἑλλὰς σχεδὸν διπλασιάσθηκε κατ’ ἔκτασιν καὶ πληθυσμό. Ἐδαφικῶς τὰ 64.786 τετρ. χιλιόμετρα ἔγιναν 108.600. Ὁ πληθυσμὸς ἀπὸ 2.666.000 αὐξήθηκε σὲ 4.718.221. Μέσα σὲ λίγους μῆνες ἀποκτήσαμε τὴν κρίσιμην γιὰ τὴν ὑπαρξὴν μας μάζαν.

Ἡ αἴσια πολεμικὴ ἔκβασις, ὅπως εἶναι φυσικόν, ἔφερε (καὶ) τὸ ἄστρο τοῦ Βενιζέλου –στὸν ἑλληνικὸν οὐρανὸν– ψηλότερα ἀπὸ ἐκεῖνο οἰουδήποτε ἄλλου ἡγέτη, ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κράτους τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ.

β’. Σὲ διάστημα λίγων μηνῶν, τὸν Αὐγούστου τοῦ 1914, ἀρχίζει ὁ μεγάλος εὐρωπαϊκὸς πόλεμος πού, τελικῶς, ἐξελίχθηκε σὲ παγκόσμιον. Ἦταν μοῖρα τοῦ Βενιζέλου νὰ δορᾷ μέσα στὶς μεγάλες ἀνακατατάξεις τοῦ καιροῦ του. Ἡ πολιτικὴ του, τότε, ἐξ ἀντικειμένου, ἐναρμονίσθηκε πρὸς τὴ βαθιὰ ἐσωτερικὴ μεταβολὴν πού, ἤδη ἀπὸ τῆς ἐπανάστασης τῶν Νεοτούρκων τὸ 1908, ἐσημειοῦτο στὴν ὑφῆ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, μάλιστα δὲ ἔναντι τῶν ἐκεῖ μὴ

Τούρκων. Ἡ μέχρι τότε πολυεθνική καὶ πολυπολιτισμική Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία εἶχε ἀρχίσει νὰ μεταβάλλεται σὲ ἐθνικὸ τουρκικὸ κράτος. Αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν μετασχηματισμὸ ὀλοκλήρωσε ὁ Kemal. Μάλιστα ἡ νίκη του κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὁ ἐκτουρκισμὸς καὶ ἡ ἐκκοσμίκευση τοῦ κράτους, ὁδήγησαν στὴν πρόσκτηση τοῦ προσωνύμου Atatürk, ποῦ σημαίνει Πατέρας τῶν Τούρκων.

Πρὶν ὁ τουρκικὸς ἐθνικισμὸς χαρακτηρίσει τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ Τοῦρκοι ἀποτελοῦσαν τὴ δεσπύζουσα δύναμη στὴν ἡγεσία τοῦ Σουλτανάτου καὶ τοῦ Χαλιφάτου, ἀφοῦ ἔτσι ἤλεγχαν καὶ τὴ διοίκηση καὶ τὴν πίστη. Παράλληλα, ὅμως, στὰ πλαίσια τῆς Αὐτοκρατορίας, εἶχαν τὴν θέση τους (ὡς πολῖτες της) καὶ οἱ Λεβαντίνοι, Ἀρμένιοι, Ἑλληνες, Ἑβραῖοι, Κοῦρδοι κ.ἄ. Καὶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι αὐτοὶ οἱ μὴ Τοῦρκοι ὑπήκοοι κατὰ τὴ διαδρομὴ τῶν ἐτῶν συνέβη νὰ ἀσκήσουν καὶ σπουδαῖα καθήκοντα στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, τὸν στρατό, τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομία γενικότερα. Ἦδη ὅμως, ὁ μετασχηματισμὸς τῆς Αὐτοκρατορίας σὲ *Τουρκικὸ (ἐθνικὸ) κράτος*, ἀνέδειξε — πλεόν— τὴν ὑπαρξὴ τῶν λοιπῶν (τῶν μὴ Τούρκων) αὐτοθρόως σὲ μειοψηφίες, μάλιστα δὲ καὶ ἐχθρικές στὰ μάτια τῶν ἐθνικιστῶν. Ἡ ἀρχὴ ἔγινε —de facto— ὅπως ἤδη σημειώθηκε, μὲ τὸ κίνημα τῶν Νεοτούρκων τὸ 1908. Ἐπιβάλλεται δὲ ἐδῶ ἡ ἐξῆς διευκρίνιση: Ἡ ἐξέγερση αὐτὴ κατὰ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Σουλτάνου Ἀβδούλ Χαμίτ ὁργανώθηκε ὑπὸ τὸ σύνθημα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας, μὲ τὴν καθιέρωση πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν ἰσότιμα σὲ ὅλους τοὺς ὑπηκόους, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκείας. Ἐν ὄψει αὐτῶν τῶν ἐξαγγελιῶν κηρύχθηκε ἡ λήξη καὶ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀ-

γώνα. Κρίθηκε, δηλαδή, ότι η προεξοφλούμενη πραγματοποίηση των μεταρρυθμίσεων ανάλωνε και το αντικείμενο του Ἀγώνα. Ἰσότιμοι θὰ ἦσαν τοῦ λοιποῦ ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς Αὐτοκρατορίας. ἴσα και ἀπαραβίαστα θὰ ἦταν τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων και τῶν γειτόνων τους, Βουλγάρων κ.λπ., ἔναντι τῆς Πύλης, ὅπως και μεταξύ τους.

Ὁ ἐνθουσιασμός ἦταν γενικός. Οἱ θιασῶτες τῆς θεωρίας τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς πίστεψαν ὅτι ὑπό συνθήκες γενικῆς ἰσονομίας, οἱ Ἕλληνες θὰ ἐπιβάλλονταν ἐσωτερικῶς και θὰ μετασχημάτιζαν τὸ ὀθωμανικὸ κράτος σὲ ἑλληνικόν. Κατ' ἐπανάληψη, δηλαδή, αὐτοῦ πού συνέβη μετὴ Ρωμαϊκῆ Αὐτοκρατορία, ἀπὸ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσάς της στὸ Βυζάντιο, τὸν Μάιο τοῦ 330 μ.Χ. Ὑπῆρξαν, πάντως, και ἐπιφυλακτικοί. Εἶναι, ἐδῶ μάλιστα, χαρακτηριστικὲς οἱ ἐπισημάνσεις τοῦ ὀξυνοῦστατου Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ'. Ὁ Πατριάρχης, ὑποδεχόμενος στὸ Φανάρι ἐνθουσιῶντες Ἀθηναίους πού σὲ ἐκδήλωση τῆς χαρᾶς τους εἶχαν ἐκδράμει ἐορταστικῶς στὴν Πόλη, φέρεται ὑπογραμμίσας ὅτι «... Εἶναι ἀδικαιολόγητος ὁ ἐνθουσιασμός τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν Τουρκία πολιτικὴν μεταβολήν. Ὁ ὑπόδουλος Ἕλληνισμός ἐζήσσε και ἠνδρώθη μετὸς Παλαιοτούρκους, ἐνῶ μετὸς Νεοτούρκους θὰ δοκιμασθῆ σκληρῶς...». Ὁ Πατριάρχης εἶχε, πράγματι, δίκαιο. Ἀνερχόμενοι στὴν ἐξουσία οἱ Νεότουρκοι ἐπελήφθησαν τῆς ἐθνικιστικῆς πολιτικῆς τὴν ὁποία ὀλοκλήρωσε ὁ Κεμάλ. Ὁ τελευταῖος διαδοχικὰ κατέλυσε τὸ Σουλτανάτο τὸ 1922 και τὸ Χαλιφάτο τὸ 1924. Στὴ θέση τους δὲ ἴδρυσσε ἀμιγῶς ἐθνικὸ (ἐκκοσμιευμένο) λαϊκὸ τουρκικὸ κράτος ὡς –κατ' ἐπίφαση– δημοκρατία (και πάντως δημοκρατία τύπου Μέσης Ἀνατολῆς).

Ὁ ἐκτουρκισμός, ὅπως ἤδη ἐξηγήθηκε, εἶχε ἀφ' ἑαυτοῦ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνάδειξη μειονοτήτων. Οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοί, ὡς ἔτι ἀπομακρυσμένοι (καὶ) λόγῳ θρησκευματος, κατέστησαν ὁ ἄμεσος στόχος. Ἀρμένιοι καὶ Ἑλληγες κλήθησαν νὰ καταβάλουν, τότε, τὸ βαρύτερο τίμημα. Ἡ βάρβαρη ἐξόντωση ἄνω τῶν 250.000 Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, ὅπως καὶ ἐνὸς ἑκατομμυρίου πεντακοσίων χιλιάδων (1.500.000) Ἀρμενίων, μάλιστα δὲ καὶ μέχρι τοῦ 1918, δὲν ἀμφισβητεῖται. Ἡ Ἑλληνικὴ Βουλὴ τὴν 21η Φεβρουαρίου 1994 ὁμοφώνως ἀνακήρυξε τὴν 19η Μαΐου ἐκαστου ἔτους ὡς ἡμέρα Μνήμης γιὰ τὴ γενοκτονία τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐνῶ ἐπίσης μὲ ὅμοια ἀπόφαση τοῦ Κοινοβουλίου μας τῆς 25ης Ἀπριλίου 1996 ἔχει ἀναγνωρισθεῖ καὶ ἡ γενοκτονία τῶν Ἀρμενίων.

Ἐπὶ τὰ ἄνω δεδομένα καθίστατο καὶ ἐντεῦθεν ἐπιβεβλημένη ἡ κάθοδος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴ μικρασιατικὴ γῆ. Ἡ σφαγὴ τῶν χριστιανικῶν, μάλιστα δὲ καὶ τῶν ἑλληνικῶν, πληθυσμῶν εἶχε ἀρχίσει ὑπὸ τὴ δυναμικὴ τῆς ἐπιδιώξης ἐθνικοῦ –πλέον– τουρκικοῦ κράτους. Ἡ γενίκευση τῆς ἐξολόθρευσης ἀποτελοῦσε ἀπὴν προοπτικὴ. Ἡ σημερινὴ πραγματικότης τῆς σωβινιστικῆς Τουρκίας ἀποτελεῖ ἀνάγλυφη ἐπιβεβαίωση. Ὅχι οἱ χριστιανοί, ἀλλ' οὔτε οἱ Κοῦρδοι εἶναι, ἤδη, ἀνεκτοί.

Ἄρα –ἐξ ἀντικειμένου– ἡ στρατιωτικὴ μας τότε ἐκεῖ ἐπέμβαση, δὲν θεράπευε μόνον στόχους ἀλυτρωτικοὺς (μεγαλοϊδεατικούς). Ἐπηρετοῦσε καὶ ἀνάγκη ἄμεση σωστικὴ τῶν ἐκεῖ ὁμοεθνῶν καὶ ὁμοθρήσκων μας.

Προβάλλεται, συναφῶς, κατὰ Βενιζέλου, ὅτι ἡ Ἑλλάς θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ διατηρήσει τὴ Σμύρνη καὶ τὴ γύρω αὐτῆς περιοχὴ μέσα σὲ συμπαγὲς ἐχθρικό περιβάλλον

τουρκικοῦ πληθυσμοῦ, μάλιστα καὶ διαρκῶς αὐξανόμενου. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ, ἐὰν δὲν εἶναι ἀμείλικτα ἐμπαθῆς, συνεπῶς καὶ ἀκριτῆ, θεμελιώνεται –πάντως– σὲ ἑλλιπῆ γνώση τοῦ σχεδιασμοῦ τοῦ μεγάλου Κρητικοῦ. Πράγματι, ὁ Βενιζέλος, μὲ τὸ περίφημο ἀπὸ 22ας Σεπτεμβρίου 1920 τηλεγράφημά του πρὸς Lloyd George, θέτει ὡς ἀμέσους στόχους τῆς –τότε– κοινῆς ἀγγλοελληνικῆς πολιτικῆς. i) Χωριστὸ κράτος γιὰ Κωνσταντινούπολη καὶ Στενά. ii) Ἰδρυση κράτους τοῦ Πόντου. iii) Συνεργασία αὐτοῦ μετ’ Ἀρμενίας καὶ Γεωργίας πρὸς ἀνάδειξη φραγαμοῦ «... κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού καὶ ἐνδεχομένως κατὰ τοῦ ρωσικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ...» (κείμενο τηλεγραφήματος –μεταφρασμένο ἀπὸ Β. Μόστρα– σὲ Σπ. Μαρκεζίνη, *Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος*. Σειρὰ Β’: Σύγχρονος Ἑλλάς, τόμ. 1ος. «Παράρτημα Κειμένων» ὑπ’ ἀριθμ. 2, σ. 403. Πάπυρος 1978).

Ἐπομένως ὑπῆρχε πλήρης γεωπολιτικὸς σχεδιασμός γιὰ τὴν ἀσφαλὴ –ἐκεῖ τότε– ἀνάπτυξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄλλ’ ἡ μεγαλόπνοη θεώρηση ὑπέκλυσε στὴ μοίρα. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Βενιζέλου τὴν 1η Νοεμβρίου 1920 πλειοψήφησαν σὲ ἔδρες, χωρὶς νὰ εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ σὲ ψήφους (!). Ἀτυχῶς δὲ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοὶ προσπάθησαν ν’ ἀσκήσουν πολιτικὴ Βενιζέλου χωρὶς –ὅμως– τὸν ἐμπνευστὴ τῆς. Καὶ ἔτσι ἐπῆλθαν οἱ συνέπειες τῆς γνωστῆς καταστροφῆς.

γ’. Σημειώθηκε ἤδη ὅτι, κατὰ τὴν κήρυξη τοῦ Α’ Παγκοσμίου Πολέμου, ὁ Βενιζέλος, ὡς πρωθυπουργός, ἀπολάμβανε τῆς πλήρους ἐμπιστοσύνης τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας τοῦ κοινοβουλίου. Εἶχε καὶ τὴν ὁμόθυμη ἐμπιστοσύνη τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Ἐν τούτοις προσέ-

κοψε, κατά τὴν ἐφαρμογὴ τῆς πολιτικῆς του, σὲ ἄκρως ἐκθεσμη ἐπιθυμία τοῦ Κωνσταντίνου νὰ ὀρίζει τοὺς ἐξωτερικοὺς προσανατολισμοὺς τοῦ κράτους. Γρήγορα ἐπῆλθε σύγκρουση. Ὁ Βενιζέλος ὀδηγήθηκε σὲ παραίτηση δύο φορές. Ἀντιστοίχως δύο φορές νίκησε σὲ βουλευτικὲς ἐκλογὲς ὑπερασπιζόμενος τὴν πολιτικὴ του καὶ –ἀσφαλῶς– ἀντιμαχόμενος τὴν κωνσταντινικὴ αὐθαιρεσία.

Ὁ Βασιλεὺς ἐπέμεινε στὴν ἐκθεσμη ἄσκηση πολιτικῆς. Ἔτσι ὁ Βενιζέλος –μὴ ἔχων ἄλλη ἐπιλογὴ– τόλμησε. Καὶ τὰ «χαράγματα» τῆς 13ης Σεπτεμβρίου 1916, ἐγκατέλειψε τὴν πρωτεύουσα γιὰ νὰ ιδρύσει δεύτερη Ἑλλάδα στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἐπιβάλλει τὴν πολιτικὴ του.

Τὸ τόλμημα ἀποτέλεσε ἄλμα στὸ κενό. Ἀπρόοπτη, ὅμως, ἐξέλιξε τῶν πραγμάτων, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση αἰτίων ἐξωγενῶν, κειμένων –δηλαδή– ἐκτὸς σφαίρας ἐπιρροῆς Βενιζέλου, ἐπέφεραν τὴ δικαίωση τοῦ ἐγχειρήματος. Ἔτσι ἡ Ἑλλὰς –νικήτρια μεταξὺ τῶν νικητῶν– παρακάθησε στὶς μεταπολεμικὲς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης.

Λήγοντος τοῦ 1916 τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης παρ' ὀλίγο νὰ ὀδηγηθεῖ σὲ διάλυση. i) Δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναγνωρισθεῖ ἐκ μέρους τῶν ἐμπολέμων ὡς κράτος. ii) Ἄρα στὴν ἐλπιζόμενη –τότε– νικητήρια διάσκεψη δὲν θὰ ἐδικαιούτο νὰ μετᾶσχει. Θέση νομιμοποιούνταν νὰ ἔχουν ἐκεῖ μόνο τὰ κράτη. iii) Δὲν νομιμοποιούνταν –κατ' οὐδέν– σὲ ἀναγκαστικὴ στρατολογία ἐπὶ τῶν ὅποιων κατεχόμενων ἐδαφῶν. iv) Δὲν διέθετε ἐπαρκεῖς οἰκονομικοὺς πόρους. Τὸ μέλλον διεγράφετο ἐρεβῶδες. Καὶ ὅμως μεταβολὴ τῶν συνθηκῶν σωστικὴ ἐπῆλθε ταχύτατα καὶ κατὰ τρόπον ἐκπληκτικό. Ἦτοι: Ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ κράτους (λόγῳ τῆς –τυπικῆς πάντως– οὐδετερότητάς μας), διατηροῦσε

ἐπικοινωνία μὲ τὶς χῶρες τῆς Entente. Ἀκόμη, προσπαθοῦσε καὶ νὰ τὶς ἐξευμενίζει γιὰ τὴ φιλογερμανικὴ ροπὴ του, ὥστε νὰ μὴ στερηθεῖ τοῦ θρόνου σὲ περίπτωσιν νίκης τους. Στὸ πλαίσιο τῶν ἐπιδιώξεων αὐτῶν δέχθηκε κατ' Ὀκτώβριον 1916 τὸν Γάλλο βουλευτὴ Παῦλον Benazet, ὡς ἀπεσταλμένον τοῦ Πρωθυπουργοῦ Ἀριστείδου Briand, συντηρητικοῦ πολιτικοῦ μὴ ἐπιδιώκοντος τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Ἑλληνικῆς Βασιλείας. Ἡ συνάντησις πραγματοποιήθη. Οὐδεὶς τὸ ἀρνεῖται. Ὅτι εἶναι κρίσιμον ἔγκειται ὄχι, κυρίως, στὸ ὅτι μεταξὺ τους ἐπῆλθε διαφωνία καὶ ρήξις, ἀλλὰ στὸ ὅτι—ὑπὸ τὴν κατάστασιν αὐτὴν—οἱ ἑλληνικὲς βασιλικὲς δυνάμεις ἤλθον σὲ αἱματηρὴ ρήξις πρὸς ἐκείνας τῆς Entente(!). Συγκεκριμένα ὁ Benazet, κατὰ Νοέμβριον 1916, ἔστειλε τὸν ναύαρχον Fournet νὰ παραλάβῃ ἑλληνικὸ ὄπλισμὸν ποῦ—κατὰ Benazet—ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε ὑποσχεθεῖ στὴν Entente. Ὁ Κωνσταντῖνος ὄχι μόνον ἀρνήθηκε τὴν συμφωνίαν ἀλλ'—ἀκόμη περισσότερο—μὲ ἑλληνικὲς δυνάμεις προσέβαλε ἐκείνας τοῦ Fournet. Δηλαδή τὶς δυνάμεις τῶν χωρῶν, τὶς κυβερνήσεις τῶν ὁποίων ὁ Κωνσταντῖνος προσπαθοῦσε νὰ ἐξευμενίζει διαβουλεύομενος μὲ τὸν Benazet(!). Τὸ ἐπεισόδιον ὑπῆρξε ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους του. Ἡ Entente θεώρησε τὸν Κωνσταντῖνον ἀνέντιμον καὶ ἀπροκάλυπτον ἐχθρὸν τῆς. Ἀντιστοίχως ἀναγνώρισε διεθνῶς ὡς κράτος ἐκεῖνο τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Βενιζέλος ἄρχισε νὰ κερδίζει τὸ παιχνίδι. Ἀμέσως—ἀπὸ Θεσσαλονίκης—κῆρυξε τὸν Κωνσταντῖνον ἔκπτωτον. Ὅχι ὅμως τὴν δυναστείαν. Ἄλλ' ἀκόμη, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1917, ὁ Νικόλαος Β' τῆς Ρωσίας, ἐξάδελφος καὶ ἀταλάντευτος ὑπερασπιστὴς τοῦ Κωνσταντίνου, ἐξαναγκάσθηκε σὲ παραίτησιν ἀπὸ τὸν θρόνον του. Τὸν αὐτὸ μῆνα ἀνετράπη καὶ ὁ συντηρητικὸς—

ἀντίθετος πρὸς τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Κωνσταντίνου— Briand. Μάλιστα στὴ θέση του ἀνεδείχθη ὁ Ἀλέξανδρος Ribot, ἄνθρωπος τῆς ἀριστερᾶς, ἐπιδιώκων τὴ ριζικὴ καὶ ταχεῖα ἐκκαθάρισιν τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος. Ἔτσι, χωρὶς ἀνάμειξιν τοῦ Βενιζέλου (κυριολεκτικῶς ἐρήμην του) ἕνα ἕνα τὰ ἐρείσματα τοῦ Κωνσταντίνου κατέρρευσαν. Ὄταν λοιπὸν τὴν 29 Μαΐου 1917 ὁ Κάρολος Αὐγούστος Jonnart, ὡς Ὑπάτος Ἀρμοστής τῶν συμμάχων, ζητοῦσε μὲ τελεσίγραφο ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον τὴν παραίτησίν του, οὐδὲν πλέον ἔρεισμα τοῦ εἶχε ἀπομείνει. Καὶ ἀναγκάσθηκε — τότε— ἀποκλειστικῶς συνεπεῖα τῶν κατὰ συρροὴ λαθῶν του, νὰ ἐγκαταλείψει τὴ χώρα ἔστω καὶ χωρὶς ὑποβολὴ τυπικῆς παραίτησης. Καὶ ἰδοὺ τὸ ἐπιμύθιον: Ὁ Jonnart ἔδρασε μὲ ὑπερβολικὴ σπουδὴ καὶ χωρὶς ἐξουσία, ὅπως φαίνεται. Ἐξουσία, δηλαδή, γιὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ τελεσιγράφου δὲν προκύπτει ὅτι τοῦ εἶχε χορηγηθεῖ ἀπὸ τὴν παρ' αὐτοῦ ἐκπροσωπούμενες δυνάμεις. Ἦταν καὶ τοῦ Jonnart ἡ σπουδὴ στοιχεῖο τῆς τύχης τοῦ Βενιζέλου(!). Ὅμοίως — βέβαια— καὶ τῆς Ἑλλάδας ποὺ ἔτσι, μόνον, ἀνεδείχθη νικητρία δύναμις τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

δ'. Τὸ ἐπίσημο ἐκλογικὸ ἀποτέλεσμα τῆς 1ης Νοεμβρίου 1920, ὑπῆρξε γιὰ τὸν Βενιζέλο πανωλεθρία. Ὑποψήφιος βουλευτὴς σὲ πλειάδα περιφερειῶν, ἀπέτυχε παντοῦ. Ὁ συνασπισμὸς τῶν ἀντιβενιζελικῶν εἶχε ἐπιτύχει πλειοψηφία ἐδρῶν χωρὶς νὰ εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ὡς πρὸς τὴν πλειοψηφία τῶν ἐκλογέων — ὅπως ἤδη σημειώθηκε. Ἐγκατέλειψε, τότε, ὁ Βενιζέλος τὴν Ἑλλάδα. Ἔθεσε ἑαυτὸν —ἐξ ἀρχῆς— στὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἔθνους, κατὰ τὴν κρίσιν τῆς ἐκάστοτε κυβέρνησης, ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἰδιώτευε, ἀσχολούμενος, ἐκείνη τὴν περίοδον (καὶ) μὲ τὸ

ἔργο τῆς μετάφρασης τῶν «Ἱστοριῶν τοῦ Θουκυδίδου». Ἐπισήμως ὁ Βενιζέλος προσφερόταν νὰ ἐξυπηρετεῖ τὰ ἐλληνικὰ συμφέροντα κατὰ τὶς διεθνεῖς τοὺς σχέσεις. Χωρίς, δηλαδή, ἀνάμειξή του στὰ ἐσωτερικά μας πράγματα. Καὶ τέτοιες ὑπηρεσίες προσέφερε σημαντικές. Κατ' ἐξοχήν ἡ συμμετοχή του στὴ διάσκεψη τῆς Λωζάνης, κατὰ τὰ (καὶ) ἐν συνέχειᾳ. Ἐπίσης ὅμως καὶ ἡ ἐκπροσώπηση τῆς χώρας στὴν Κ.τ.Ε. γιὰ τὴν ἀκύρωση τοῦ πρωτοκόλλου «Πολίτη-Καλφῶφ».

Στὴν πραγματικότητα ὁ Βενιζέλος εἶχε διαρκὴ ἀνάμειξη σὲ ὅλα τὰ ζητήματα (ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικά). Ἡ πολιτικὴ εἶναι πάθος πού –σπανίως– ἐγκαταλείπει τὸν «πάσχοντα» πρὸ τοῦ τάφου. Καὶ ὁ Βενιζέλος ἦταν φύση βαθύτατα πολιτικὴ.

Μετὰ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφή, κατὰ Σεπτέμβριο τοῦ 1922, ἐξεργάγη ἐπανάσταση τῶν Ν. Πλαστήρα, Σ. Γονατᾶ καὶ Δ. Φωκᾶ. Ἡ τελευταία –τελικῶς– μετασχηματίσθηκε σὲ κυβέρνησις Στ. Γονατᾶ τὴν 14ῃ Νοεμβρίου 1923. Ἀνέλαβε δὲ τὴν πολιτικὴ εὐθύνη τῆς ἐκτέλεσης τῶν ἑξὶ (ἐκ τῶν ὀκτῶ καταδικασθέντων) πού κρίθηκαν ἔνοχοι τῆς Μικρασιατικῆς Τραγωδίας ἀπὸ στρατοδικεῖο ad hoc συσταθὲν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀλεξ. Ὀθωναίου. Ἡ ἐξουσία ἐν γένει στὴ χώρα ἀσκοῦνταν ἀπὸ κοινού μετὰ τοῦ Ν. Πλαστήρα πού ἔφερε τὸν τίτλο τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ παρέμενε στὸ στράτευμα –δυναμικὸ ἔρεισμα– ἐκείνης τῆς Ἀρχῆς. Πρώτιστο μέλημα, μετὰ τὴν καταστροφή, ἦταν ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ προσωρινοῦ καθεστώτος τῆς ἀνακωχῆς (τῶν Μουδανιῶν). Δηλαδή ἡ σύναψις εἰρήνης, ἄλλως ἢ ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου. Ἡ διάσκεψις γιὰ τὴν ἀναζήτησις βάσεως εἰρήνευσης –πλέον–

και με τὸ κεμαλικὸ κράτος ἄρχισε τὴν 8η Νοεμβρίου 1922 στὴ Λωζάνη τῆς Ἑλβετίας. Τεθειμένα ἐκεῖ ζητήματα δὲν ἦταν μόνο τὰ ἐλληνικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ και πολλὰ ἄλλα διεθνῶς σημαντικότερα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ ρύθμιση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ χρέους πρὸς τὴ Γαλλία, ὅπως και ἐκεῖνο τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν πετρελαίων τῆς Μοσούλης (σημερινὸ Ἰράκ), βρετανικοῦ, τότε, ἐνδιαφέροντος. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι οἱ «μεγάλοι» τῆς ἐποχῆς ἔναντι τοῦ κεμαλικοῦ κράτους ἐπέσειαν, ὡς φόβητρο, (και) τὸν ἐλληνικὸ στρατό. Ἦδη, τότε, ὁ στρατός μας εἶχε ἀνασυγκροτηθεῖ σὲ λαμπρὴ δύναμη κρούσης και ἦταν παρατεταγμένος στὰ προσωρινὰ σύνορα τῆς ἀνακωχῆς. Ἡ χώρα μας ὡς πληρεξούσιο γιὰ νὰ ὑπερασπισθεῖ τὰ συμφέροντά της διόρισε τὸν Βενιζέλο. Ὁ τελευταῖος εὐχαρίστως ἐπελήφθη τῶν καθηκόντων του, ὡς παλαιός, ἄλλωστε, και ἱκανὸς δικηγόρος.

Οἱ ἐργασίες τῆς διάσκεψης ἦταν δυσχερεῖς. Ἡ κατάσταση τοῦ ἀντιπάλου μας ἦταν διφυής. Ἡ Αὐτοκρατορία εἶχε ἠττηθεῖ. Τὸ νέο κρατικὸ μόρφωμα, ὑπὸ τὸν Κεμάλ, ἔχοντας πάρει τὴ σκυτάλη στὴ διεθνὴ κονίστρα, ἐπιδίωκε—ὡς δικαιολόγηση και τῆς ὑπαρξῆς του— νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια τῶν Τούρκων. Ἐπὶ πλέον τὰ προβλήματα ἦταν σύνθετα. Τὰ συμφέροντα τῶν συνομιλητῶν τῆς ὑπὸ ἀνασυγκρότηση Τουρκίας ἀντικρουόμενα. Ἡ πολεμικὴ Entente Cordiale (Ἐγκάρδια Συνεννόηση) εἶχε πλέον, ὑπὸ τὴν ἐπιρροή τῶν μεταπολεμικῶν συμφερόντων, μεταβληθεῖ σὲ «ἐγκάρδια διένεξη». Ἐναντι τῆς χώρας μας ἡ κεμαλικὴ ἐξουσία ἀπαιτοῦσε—ἀνευδότης— ἱλιγγιώδη ποσὰ ἀποζημιώσεων. Ποσὰ ποῦ, τότε, ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ καταβάλει. Ὁ Βενιζέλος, συντονίζον-

τας τῆ δράση του στὸν ρυθμὸ τῶν διαρκῶς ἐναλλασσόμενων ἐξελίξεων, ἔθετε ὑπὸ διαρκῆ δοκιμασία τὴν ἱκανότητα προσαρμογῆς τῶν ἐν Ἀθήναις κυβερνώντων, καὶ μάλιστα τοῦ ἀνδρείου Νικ. Πλαστήρα, ἄμοιρου — ὅμως, τότε, πάντως — πολιτικῆς εὐλυγισίας, μάλιστα δὲ καὶ ἐπὶ διεθνοῦς σκηνῆς.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ παράτασις τῶν διαβουλευέσεων χωρὶς ἐμφανῆ — ἐν τούτοις — ἀποτελέσματα δημιούργησε δυσφορία στὴν Ἀθήνα, κυρίως μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, μάλιστα δὲ τοῦ Θ. Παγκάλου, ἀρχηγοῦ τῆς Στρατιᾶς Ἐβρου, καὶ τοῦ Ἀλεξ. Χατζηκυριάκου, ἀρχηγοῦ τοῦ Στόλου. Ἡ κυβέρνησις ἦταν ἐπαναστατικὴ, στηριγμένη, δηλαδὴ, στὶς ἐνοπλεις δυνάμεις. Ἔτσι ἡ σημειωθεῖσα ἀντίδρασις ὀδήγησε σὲ ἀνάθεσις ἐντολῆς στὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν, Ἀπόστολο Ἀλεξανδρῆ, ὅπως μεταβεῖ στὴ Λωζάνη πρὸς ἀντικατάστασις τοῦ Βενιζέλου στὶς ἐργασίαι τῆς διάσκεψης. Ἡ τεχνικὴ τῆς μεταβολῆς παραμένει σκοτεινὴ. Ὁ Γρηγ. Δαφνῆς (*Ἡ Ἑλλὰς μεταξὺ δύο Πολέμων*, τόμ. Α', σ. 42) ἐκθέτει ὅτι τὸ βράδυ τῆς 7ης Μαΐου 1923 τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιον ἀποφάσισε τὴν ἀντικατάστασις καὶ ὅτι τὴν ἐπόμενη ἡμέρα δημοσιεύθηκε τὸ διάταγμα (τῆς ἀντικατάστασις). Ὁ Σπ. Μαρκεζίνης (*ὁ.π.*, σ. 325) ἀναφέρεται σὲ ἐξιστόρησις τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀπ. Ἀλεξανδρῆ, πού διατείνεται πὼς τὴν 8η Μαΐου 1923 δημοσιεύθηκε, πράγματι, διάταγμα διορισμοῦ του ὡς πρώτου πληρεξουσίου (τῆς Ἑλλάδας) στὴ διάσκεψι τῆς Λωζάνης. Ἄλλ' ὁ Μαρκεζίνης περαιτέρω ἐπισημαίνει (σ. 326, σημ. 590) ὅτι ὁ Στ. Γονατᾶς στὰ Ἀπομνημονευματὰ του δὲν κάνει λόγον γιὰ ἀντικατάστασις τοῦ Βενιζέλου. Ἐπίσης καὶ ὅτι στὸ ὑπ' ἀριθμ. 118 Φ.Ε.Κ. τῆς 9ης

(ὅμως) Μαΐου 1923 γίνεται ἀπλῶς λόγος γιὰ ἀνάθεση τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν στὸν πρωθυπουργὸ Στ. Γονατᾶ.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ ζήτημα, εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Ἄλεξανδρῆς ταξίδευσε στὴ Λωζάνη. Ἐπίσης ὅτι ἡ ἐκεῖ ἔλευσή του προκάλεσε στὸν Βενιζέλο «πικρίαν καὶ μελαγχολίαν». Ἡ ἀποδοκιμασία τοῦ μέχρι τότε ἔργου τοῦ Βενιζέλου ἀπὸ τὴν κυβέρνησή του ἦταν σαφής. *Ἡ μοίρα ὅμως δὲν εἶχε περὶ τὴν τελευταία της λέξη.* Κατὰ τὴ γλαφυρὴ ἐξιστόρηση τοῦ Γρ. Δαφνῆ, τὸ πρωὶ τῆς 26ης Μαΐου 1923, φεύγοντας ὁ Βενιζέλος ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο γιὰ τὴ διάσκεψη, εἶχε περὶ στὸν Ἀλεξανδρῆ (κατὰ τὴν ἐπὶ λέξει ἐξιστόρηση): «Τὸ ἰδικόν μου καθήκον τελειώνει ἐντὸς ὥρῶν». Ἀκόμη χαρακτηριστικότερα: Τὴν 10η π.μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας (26ης Μαΐου 1923) ἄρχιζαν οἱ ἐργασίες τῆς διάσκεψης. Ὁ Βενιζέλος ζήτησε πρῶτος τὸν λόγο(!). Παρεμβαίνει ὅμως ὁ Ἄγγλος προεδρεύων. Ζητᾶ ἀπὸ τὸν Βενιζέλο νὰ ἀναμείνει (ὅπως διηγεῖται ὁ Δαφνῆς). Ἐπὶ λέξει τοῦ λέγει: «Μὴ βιάζεσθε [...]. Ἀφήσατε νὰ ὁμιλήσει πρῶτος ὁ Ἴσμέτ. Ἴσως σᾶς διευκολύνει». Ἦδη, ὦ τοῦ θαύματος: στὴν οὐσία, ὁ Ἴσμέτ παραιτήθηκε τῶν ἀποζημιωτικῶν ἀπαιτήσεων. Τὸ ζήτημα εἶχε λήξει. Ὁ πραγματιστῆς Βενιζέλος ἀπεδέχθη τὴν τουρκικὴ πρόταση. Ἀναγνώρισε –γιὰ νὰ τελειώνομε τὴ γενναιοφροσύνη τῆς κεμαλικῆς Τουρκίας καὶ... θριάμβευσε. Τὸ ἐπίσημο τηλεγράφημα τοῦ πρωθυπουργοῦ Γονατᾶ εἶναι ἀποκαλυπτικό: «Ἀποδεχθῆτε ἄπειρον εὐγνωμοσύνην Πατρίδος δι' ἀπαράμιλλον πατριωτισμὸν καὶ ὑπερόχους διπλωματικὰς ἀρετάς, χάρις εἰς τὰς ὁποίας κατορθώσατε νὰ προσφέρητε εἰς δοκιμασθεῖσαν Ἑλλάδα ἔντιμον εἰρήνην». Ἀκόμη, ὁ ἴδιος ὁ Ἄλεξανδρῆς, ὁ ἀποστα-

λεις ὥστε νὰ ἀντικαταστήσει τὸν Βενιζέλο, ἀπὸ τὴ στροφή πού ἔλαβαν τὰ πράγματα, «... συγκινημένος, σκύβει καὶ τοῦ φιλεῖ τὸ χέρι καὶ ἐκφράζει, ἐν ὀνόματι τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην». Αὐτὰ κατὰ τὴν αὐτολεξεὶ διήγηση τοῦ Δαφνῆ (ὅ.π., τόμ. Α', σ. 47).

Τὸ τί ὁδήγησε τὴν Τουρκία σὲ στροφή 180 μοιρῶν εἶναι ἀσαφές. Ἴσως ἡ ἐλληνικὴ ἀποφασιστικότης, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ ραγδαία ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ μας στὸν Ἑβρο. Ἴσως αὐτὸ τὸ γεγονός, σὲ συνδυασμὸ καὶ πρὸς τὴν ἀντίδραση τῶν Ἀγγλογάλλων, πού διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ πίεζαν τὴν Τουρκία. Αὐτό, ὑπὸ τὴν εἰδικότερη θεμελίωση ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἐπίθεση θὰ ἐξαντλοῦσε τὴν ἀπειλή. Καὶ ὅτι, ἐπομένως, ὅ,τι ἦταν νὰ γίνεῖ ἐπρεπε –ἀμέσως– νὰ γίνεῖ.

Σὲ κάθε περίπτωση, βέβαιον εἶναι ὅτι τὴν τελευταία στιγμή ὁ Βενιζέλος, στὴ Λωζάνη, ἐξασφάλισε –ἀπὸ τὴν φορὰ τῶν πραγμάτων– ἐξαιρετικὸ εἰσιτήριο ἐπανόδου του ὡς πρωταγωνιστοῦ στὴ διεθνή σκηνή. Ἐκεῖ ἐστιάσθη καὶ ἡ ψυχολογικὴ προετοιμασία γιὰ τὴν ἐκπληκτικὴ νίκη τῆς 19ης Αὐγούστου 1928.

ε'. Μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης τὴν 24ῃ Ἰουλίου 1923, ὁ Βενιζέλος ἐπανῆλθε στὸ σπίτι του στὸ Παρίσι. Ὁμοίως καὶ σὲ καθεστῶς προσποιητῆς ἀποχῆς ἀπὸ τὰ πολιτικὰ πράγματα. Ἐπίσημη ιδιότητα οὐδεμία εἶχε. Διέθετε ὅμως τεράστιο κύρος, καὶ μάλιστα αὐξημένο ἔναντι τῶν Φιλελευθέρων στὴν Ἑλλάδα. Ἀκόμη, ὅπως ἤδη σημειώθηκε, ἔντονον εἶχε –ἀνέκαθεν– ὁ Βενιζέλος τὸ «πολιτικὸν δαιμόνιον». Ἔτσι ἡ «κατοικία Βενιζέλου» στὸ Παρίσι ἦταν ἀνεπίσημο ἀλλὰ ἐπιβλητικὸ κέντρο λήψης πολιτικῶν ἀποφάσεων –ἴσως καὶ τῶν σημαντικότε-

ρων— για τὸν τόπο. Στὴν Ἀθήνα ἡ κυβέρνηση, στὸ Παρίσι ἢ ἰσχύς.

ς'. Ἐπισήμως, ὁ Βενιζέλος ἀναλαμβάνει (καὶ πάλι) συνολικῶς τὰ ἤνια τοῦ Κράτους μὲ τις ἐκλογές τῆς 19ης Αὐγούστου 1928. Ἡ ἐπιστροφή εἶναι θριαμβευτική. Οὐδεὶς ποτὲ μέχρι καὶ σήμερα, ἀπὸ καταβολῆς τοῦ σύγχρονου κράτους, πέτυχε βαθμὸ ἐμπιστοσύνης τοῦ λαοῦ ἰσοδύναμο πρὸς τὸν τοῦ Βενιζέλου σ' ἐκεῖνες τις ἐκλογές. Ὁ συνασπισμὸς τοῦ ὁποῖου ἠγγήθηκε ἐξασφάλισε τὸ 61,02% τῶν ψήφων καὶ 223 ἔδρες ἀπὸ τις 250 τῆς τότε Ἐθνοσυνέλευσης. Εἶχε ὁ ἴδιος, προηγουμένως, διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης (24 Ἰουλίου 1923), θάψει μὲ τὰ χέρια του τὸ ὄνειρο ἀνασύστασης τοῦ Βυζαντίου. Τώρα ὁ στόχος εἶναι ἡ ἀποκατάσταση τῆς χώρας σὲ «Μικρὰ Ἀγγλία». Σὲ κράτος, δηλαδὴ, ὑψηλοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου. Ἀλλὰ τὰ προβλήματα εἶναι μεγάλα. Ἡ Ἑλλὰς πρέπει ν' ἀφομοιώσει πληθυσμὸ προσφύγων ἴσο —περίπου— πρὸς τὸ 1/3 τοῦ ὑφιστάμενου (πληθυσμοῦ). Καὶ αὐτὸ ἐνῶ ἡ οἰκονομία εἶναι καθημαγμένη ἀπὸ τις δαπάνες τῆς ἐκστρατείας, ὅπως καὶ τὸ κόστος τῆς καταστροφῆς. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1924-1927 ἡ ἀξία τῆς δραχμῆς ὑποτιμήθηκε στὸ 1/15 ἐκείνης πρὸ τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας. Ἡ κακὴ αὐτὴ κατάσταση ἐπιδεινώθηκε ραγδαῖα ἀπὸ τὴ διεθνή οἰκονομική, τότε, κρίση. Τὴν 19η Ὀκτωβρίου 1929 κατέρρευσε ἡ χρηματαγορὰ τῆς Νέας Ὑόρκης. Ὁ κλονισμὸς ἐπεκτάθηκε στὴν ὅλη ἀμερικανικὴ οἰκονομία. Ἐκεῖθεν δὲ ἐξαπλώθηκε, κατὰ τοὺς ρυθμοὺς τῆς ἐποχῆς, καὶ στὴν Εὐρώπη, ἄρα καὶ στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ λεγόμενη Οἰκουμενικὴ Κυβέρνηση ποὺ ἀναδείχθηκε ἀπὸ τις ἐκλογές τῆς 7ης Νοεμβρίου 1926, μὲ Πρόεδρό της

τὸν Ἀλέξανδρο Ζαΐμη καὶ ὑπουργὸ Οἰκονομικῶν τὸν Γεώργιο Καφαντάρη, εἶχε κατορθώσει, μὲ τὴν ἐπιτυχή δραστηριότητα τοῦ τελευταίου, νὰ συμμαζέψει τὰ οἰκονομικὰ τοῦ τόπου. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ προϋπολογισμὸς χρήσης 1927 ἔκλεισε –τελικῶς– μὲ περίσσευμα(!). Ἀκόμη, μὲ τὴν ἰδρυση τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, πού λειτούργησε ἀπὸ 14ης Μαΐου 1928, εἶχε σταθεροποιηθεῖ καὶ τὸ νόμισμα. Ἡ δραχμὴ ἦταν πλέον «πληρωτέα ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει», δηλαδὴ μετατρέψιμη σὲ χρυσό. Ὅμως, τὸν ὄγκο τῶν ἀποθεμάτων τῆς διατηροῦσε σὲ χάρτινες ἀγγλικὲς λίρες, ἥτοι σὲ νόμισμα πού κατ' ἐξοχὴν κακόπαθε ἀπὸ τὴ δυσμενῆ διεθνῶς συγκυρία καὶ ὑποτιμήθηκε ραγδαῖα. Ἔτσι, λοιπόν, μὲ τὴν καθίζηση τοῦ καλύμματος κατέρρευσε καὶ ἡ δραχμὴ. Περιῆλθε σὲ κατάσταση ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας ἀπὸ τὴν ὁποία οὐδέποτε –οὐσιαστικά– βγήκε. Ἡ οἰκονομικὴ κρίση ἐπέτεινε καὶ τὴν προσφυγικὴ τραγωδία.

Γενικότερα –καὶ πέρα ἀπὸ τὰ οἰκονομικά– ἡ περίοδος ἐκείνη (1928-32) τῆς μακρᾶς ἀλλὰ καὶ τελευταίας διακυβέρνησης Βενιζέλου, ἐπιβεβαίωσε βασικὲς διαχρονικῆς ἀξίας παραδοχὲς τῆς πολιτικῆς πράξης. Μάλιστα δὲ ὅτι οἱ κοινοβουλευτικὲς πλειοψηφίαι δὲν ἀποτελοῦν σταθερὲς κατακτήσεις. Συναφῶς, ὅμως, καὶ ὅτι ὅσο μεγαλύτερες θάλπονται προσδοκίαι στὴν κοινὴ γνώμη, τόσο ἐντονότερη διαγράφεται καὶ ἡ ἀπογοήτευση στὴν προοπτικὴ τοῦ χρόνου. Ὁ Βενιζέλος ἐπέστρεψε ἤδη στὴν ἐνεργὸ πολιτικὴ ὡς παράκλητος καὶ ἔγινε δεκτὸς ὡς Μεσσίας. Ὅλοι (ἢ περίπου) προσδοκοῦσαν ὅτι θὰ εἶναι γιὰ ὅλους φορέας εὐτυχίας. Ἰκανὸς –καὶ σὲ ὑπερφυσικὴ διάσταση– νὰ λύσει ὅλα τὰ τεράστια τότε καὶ χρονίζοντα προβλήματα τῆς χώρας, μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Μικρασίας. Αὐτὸ δὲ καὶ ὑπὸ

συνθήκες διεθνούς οικονομικής κρίσης. Ἄλλ' ὁ Ἀρχηγός, περασμένος πλέον καὶ στὰ χρόνια —ὐπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς— εἶχε πρὸς τὸ τέλος, κυρίως, τῆς τετραετίας ἀποκάμει. Ἡ πολυκύμαντη καὶ ἱλιγγιώδης πορεία τῶν προηγουμένων ἐτῶν ἔχει ὑπονομεύσει τὴν ἀντοχή του. Ἡ συνεννόησή του μὲ τὴν ἀντιπολίτευση εἶναι δύσκολη, συγκεντρώνεται —ὅσο ἡ φθορὰ τῆς κυβέρνησής του αὐξάνει— στὸν σκληρὸ πυρήνα τῶν ἀφοσιωμένων. Ἐρχεται σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς ἐπιτελεῖς τῶν ἐνδόξων ἡμερῶν. Μὲ τὸν ἀντιπρόεδρό του Ἀνδρέα Μιχαλακόπουλο, σὲ ὀξεία ἀντιπαράθεση μὲ τὸν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν διάδοχό του Γ. Καφαντάρη, μὲ τὸν Ἰωάν. Τσιριμῶκο, μὲ τὸν Ἀλέξ. Διομήδη. Ἀκόμη ἐμφανίζεται περισσότερο —παρὰ ποτὲ ἄλλοτε— ἐντονὴ ἡ ἐπιρροή τοῦ λεγόμενου «στενοῦ περιβάλλοντος». Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται δύσκολο, ὁ Ἡγέτης δὲν εἶναι ἀδιάφορος στὶς εἰσηγήσεις τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ.

Σὲ τέτοιες συνθήκες λήφθηκε καὶ ἡ —κακῆς ἔμπνευσης— ἀπόφαση γιὰ τὸ κίνημα τοῦ 1935. Σὲ κάθε περίπτωση (καὶ πάντως ἐξ ἀποτελέσματος) ἐπρόκειτο περὶ λάθους. Ἐπέμεινε ἰδιαιτέρως στὴν ἀπόφασή του ὁ Βενιζέλος. Δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψη του οὔτε τὴν ἄρνηση τοῦ Ἀλεξ. Ὁθωναίου νὰ ἡγηθεῖ τοῦ ἐγχειρήματος. Ἐν τούτοις ἡ ἄρνηση αὐτὴ εἶχε σαφὴ χαρακτῆρα ἀποδοκιμασίας τῶν τεκταινομένων. Καὶ ἡ ἀποδοκιμασία προερχόταν ἀπὸ πρόσωπο κατ' ἐξοχὴν συνδεδεμένο μὲ τὸν Βενιζέλο. Τὸν Ὁθωναῖο —Πρόεδρο τοῦ Στρατοδικείου πού δίκασε (καὶ) τοὺς ἔξι— ὁ ὁποῖος εἶχε ἔτσι διχάσει τὴ βενιζελικὴ ἀπὸ τὴν ἀντιβενιζελικὴ παράταξη μὲ τὸ αἷμα τῶν ἐκτελεσθέντων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποφασιστικῆς σημασίας χρησιμοποίησις τοῦ Στέφανου Σαράφη γιὰ τὴν ἐπικράτησις τοῦ κινήματος στὴ Θεσσαλο-

νίκη (ἐκ τοῦ πράγματος) ἔχει ἀποδειχθεῖ κάκιστη ἐπιλογή. Σὲ κάθε περίπτωση δὲν εἶναι –κυρίως– ἡ ἀποτυχία τοῦ κινήματος καθ’ ἑαυτήν. Εἶναι, κυρίως, ὅτι διὰ τῆς ἀποτυχίας του ἀναδείχθηκε βάση ἐγκαθίδρυσης τοῦ κράτους τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ στὴ χώρα ἐπὶ δεκαετίες. Καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Βενιζέλου τὸ φυσικὸ τέλος ἐπιτάχυνε ἡ ἀστοχία. Ὑπέστη τὸ πρῶτο ἐγκεφαλικὸ ἐπεισόδιο ὡς φυγὰς πρὸς τὸ Παρίσι, κατὰ τὴ διέλευσὴ του ἀπὸ τὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας.

ζ'. Μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ κινήματος, ἀναγκάστηκε νὰ φύγει. Ὡς φυγὰς ἐγκαταστάθηκε στὸ Παρίσι. Καὶ ἐν τῷ μεταξύ στὴν Ἑλλάδα καταδικάστηκε σὲ θάνατο.

η'. Στὴν ἄλλη ἄκρη, ἤδη, τοῦ πολιτικοῦ φάσματος τὸ κράτος τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ ἀνασυγκροτούμενο κάλεσε τὸν Γεώργιο Β' πρὸς τελείωσὴ του. Ἔτσι μὲ πραξικόπημα ὑπὸ τὴν ἔμπνευση καὶ παρακίνηση τοῦ Γ. Κονδύλη ἀνετράπη τὴν 10ῃ Ὀκτωβρίου 1935 ἡ νόμιμη Κυβέρνηση τοῦ Παναγῆ Τσαλδάρη. Ὁριστικοποιήθηκε –τότε– ἡ παλινόρθωση καὶ ἐπιταχύνθηκε ἡ διαδικασία ἐπιστροφῆς τοῦ Γεωργίου μετὰ τὸ δημοψήφισμα τῆς 3ης Νοεμβρίου 1935, ὅπου ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ πρόταση φάνηκε νὰ ὑπερψηφίζεται μὲ ποσοστὸ 97,80%! Πρόκειται, μᾶλλον, γιὰ τὸ περισσότερο γελοῖο δημοψήφισμα ποὺ διεξήχθη ποτὲ στὴν Ἑλλάδα. Ἐν ὄψει τῆς ποιότητος τοῦ ἐρείσματος αὐτοῦ ὁ Γεώργιος εἶχε κατάδηλη τὴν ἀνάγκη τῆς οὐσιαστικῆς δημοκρατικῆς «νομιμοποίησης». Καὶ αὐτὴν ἔκρινε, καὶ ὀρθῶς, ὅτι μποροῦσε νὰ ἐπιδιώξει ἀποτελεσματικά, κυρίως, ἀπὸ τὸν Βενιζέλο. Αὐτὸς ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι τὸ ἀντίπαλο δέος. Ἐκείνου ἡ παρουσία κυριολεκτικὰ μαγνήτιζε διαρ-

κῶς τὸν φιλελεύθερο κόσμο. Ἔτσι ἐπιστρέφοντας πρὸς ἀνάληψη καθηκόντων —μέσω Παρισίων— βολιδοσκόπησε διὰ τοῦ βασιλόφρονος, ἀλλὰ καὶ φίλου τοῦ Βενιζέλου, Ἄθω Ρωμάνου συνάντησή του μετὸν μεγάλο Κρητικό. Ὁ τελευταῖος ὁμως τὴν ἀπέκρουσε.

θ'. Ἐπιλέγων, ἤδη, ὡς πρὸς τὸν Βενιζέλο, τὸν κατ' ἐξοχὴν χαρισματικὸ ἡγέτη τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ:

i. Τονίζω ὅτι αὐτὸν ἔφερε ἡ μοίρα στὴν ἡγεσία τῆς χώρας κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων βαλκανικῶν ἀνακατατάξεων. Μὲ συνείδηση ἀποστολῆς καὶ τόλμη συμμετέσχε στὸν πόλεμο. Καὶ ἡ τύχη δικαίωσε τὴν πρωτοβουλία του. Στὴ Θεσσαλονίκη προηγηθήκαμε τῶν Βουλγάρων γιὰ ἐλάχιστες —μόνον— ὥρες. Καὶ τότε, ἐκεῖ, τὸ πλειοψηφοῦν στοιχεῖο δὲν ἦταν ἑλληνικὸ ἢ σλαβικὸ ἢ τουρκικὸ ἀλλὰ ἐβραϊκὸ. Ἡ καλὴ τύχη, λοιπόν, τοῦ Βενιζέλου καὶ τοῦ Ἐθνους προσκύρωσε σ' ἐμᾶς τὸ κόσμημα τοῦ Θερμαϊκοῦ.

ii. Ἡ ἄρνηση ὑποταγῆς τοῦ Βασιλέως στὶς ἐπιλογές τοῦ συνταγματικοῦ τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἀνάγκασε τὸν Βενιζέλο, πρὸς ἐπιβολὴ τῆς πολιτικῆς του, νὰ ιδρύσει ὡς δεύτερο κράτος ἐκεῖνο τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐγκαταλείποντας τὴν πρωτεύουσα πρὸς ἐπιδίωξη τῶν ὀραματισμῶν του, οὐσιαστικὰ ἔπαιζε τὴν ὑπόστασή του «κορώνα-γράμμα-τα». Ἐφθασε στὰ ὅρια τῆς ἀποτυχίας ἢ ὁποῖα θὰ τὸν ἐξουθένωνε πολιτικά, (ἴσως) καὶ βιολογικά. Ἐν τούτοις —τῇ σκοτεινότερῃ ὥρᾳ τῆς δοκιμασίας— ἡ ἀνερμάτιστη δράση τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῆς Entente ἐπέφερε —ὡς καταλύτη— τὴν καταφορὰ τῆς τελευταίας ἐναντίον του. Ἔτσι καὶ μόνον ἐπῆλθε ἡ ἔξωση τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ δικαίωση τοῦ Βενιζέλου.

iii. Κατὰ τὴν κρίσιμη φάση τῆς ἐπανόδου του στὸ πολι-

τικό προσκήνιο, διὰ τῆς διάσκεψης καὶ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης, ὅ,τι συνέβη ὑπῆρξε κατὰ κυριολεξία παροιμιῶδες. *Εἰσηλθε* στὴν αἴθουσα γιὰ νὰ δηλώσει τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὴν ἡγεσία τῆς ἀποστολῆς, μάλιστα καὶ λόγῳ ἀποδοκιμασίας, ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τῆς χώρας του. *Ἐξῆλθε*, ὅμως, *τροπαιοῦχος καὶ νικητῆς*. Καὶ τὴ νίκη τοῦ τὴν εἶχε προσφέρει –ὅπως ἐξηγήθηκε– ἡ ἐξέλιξη τῶν διεθνῶν συνθηκῶν, χωρὶς ἄμεση, τουλάχιστον, καὶ ἐμφανὴ ἐπιρροή τοῦ Βενιζέλου.

iv. Καὶ τὴν ἀναπόφευκτη –σὲ κάθε θνητό– ὥρα τῆς μεγάλης δοκιμασίας, ἡ τύχη τὴν προσέφερε στὸν ἀγαπημένο της μὲ ιδιαίτερη ἀβρότητα. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὴν ἀβαρία τῆς 1ης Μαρτίου 1935. Ἀλλὰ ἦλθε (–εὐτυχῶς– ἡ ἀβαρία) ἀργά, ὅταν ἡ πίστωση τοῦ Ἑθνους πρὸς τὸν Ἡγέτη ἦταν ἤδη ὑπερχειλῆς. Ἡ ὅποια βλάβη χάθηκε στὸν ὠκεανὸ τῆς θετικῆς προσφορᾶς. Ἔτσι καὶ στὸ τέλος στὸ Παρίσι –ὁ Βενιζέλος ἐξόριστος καὶ καταδικασμένος– ἐξακολουθοῦσε ν' ἀποτελεῖ δεσπόζουσα δύναμη. Ἐπὶ τέλους ὁ Γεώργιος Β' ζήτησε τὴ «δημοκρατικὴ νομιμοποίησή του» ἀπὸ τὸν Βενιζέλο. Ἀκόμη θέλησε καὶ νὰ τὸν ἐπισκεφθεῖ. Δὲν συνέβη τὸ ἀντίθετο. Ὁ «κατάδικος» εἶναι ποὺ ἀρνήθηκε νὰ δεχθεῖ τὸν «Βασιλέα»(!).

Ὅμως ἂν ὅ,τι συνέβη τὸ 1935 εἶχε συμβεῖ τὸ 1910, στὴν ἀφετηρία δηλαδὴ τῆς ἐποποιίας, κατὰ πάσα βεβαιότητα ὁ βενιζελικὸς θρόνος θὰ εἶχε σβῆσει ἐν τῇ γενέσει του.

i'. Ὁ βίος τοῦ κορυφαίου πολιτικοῦ προσφέρεται καὶ γιὰ *παραδειγματικὴ σύγκριση*. Ὁ Ἐλευθέριος δὲν ἦταν τὸ μόνο ἀγόρι στὴν οἰκογένεια. Δύο χρόνια πρωτύτερα εἶχε γεννηθεῖ ὁ Ἀγαθοκλῆς. Παιδὶ ἐκ γενετῆς (ἢ συνεπείᾳ νη-

πιακῆς βαριᾶς ἀσθένειας) πνευματικὰ ἀνάπηρο. Ὁ μεγαλύτερος αὐτὸς ἀδελφὸς οὐδέποτε ἀπέκτησε ἰκανότητα στοιχειώδους αὐτοσυντήρησης. Πέθανε τὴν ἴδια μέρα μὲ τὴ μητέρα του στὴ Μῆλο τὸ 1896. Τάφηκαν στὸ ἴδιο μνήμα. Καὶ τοῦ μνήματος τὰ ἴχνη εἶχαν χαθεῖ μέχρι τὸ 1991. Ἡ ἐπιτύμβια πλάκα διαλαμβάνει: «Στυλιανὴ Κυρ. Βενιζέλου 1830-1896, ἐγγονὴ τοῦ πολεμάρχου Βασιλείου Χάλη. Μητέρα τοῦ Ἐθνάρχου Ἐλευθερίου Κ. Βενιζέλου». Ἐπίσης, ἀπλῶς: «Ἀγαθοκλῆς Κυρ. Βενιζέλος 1861-1896».

Τὸ ποιὸς ὑπῆρξε ὁ τυχερὸς εἶναι αὐτονόητο. Μόνο στοιχειώδης –ἀπ’ ἐκεῖ καὶ πέρα– σκέψη ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ συνειδητοποιήσει κανεὶς τὴν ἀνυπέβλητη δύναμη τῆς Τύχης, πού ἀναδεικνύει ὅ,τι ἀποκαλεῖται *Χαρισματικὸς Ἡγέτης*.

II. Ἡ ὁμαδοποίηση στὴν ἐπιδίωξη κοινῶν στόχων συνιστᾷ τὴν οὐσία τῆς πολιτικῆς. Καὶ προηγεῖται τοῦ νόμου. Στοιχεῖο τῆς δράσης αὐτῆς εἶναι καὶ ὁ πόλεμος. Ἡ ἐπιδίωξη, δηλαδή, πολιτικῶν στόχων μὲ βίαια (καταστροφικὰ) μέσα.

Ἡ πολιτικὴ, ἤδη, ὡς ἐξουσία θέτει τοὺς ὅρους συντήρησης καὶ προαγωγῆς τῆς κοινωνίας. Δικαιώματα ὑπάρχουν στὸ μέτρο πού ἡ πολιτικὴ ἐπιτρέπει. Ἡ ἐπιβολὴ τῶν «Σοβιέτ» ἐξουθένωσε ἀτομικὰ καὶ περιουσιακὰ δικαιώματα. Ἡ κατάρρευση τῆς ἐξουσίας αὐτῆς ὁδήγησε στὴν ἄμεση ἀναγέννησή τους. Γιὰ τὴ νέα ἐξουσία πάντως –θεωρητικῶς– ἦταν αὐτονόητα. Ὁ βαθμὸς ἀπόλαυσής τους, ἐξ ἄλλου, ἀποτελεῖ εἰδικότερο περιεχόμενο τῆς καλῆς ἢ μὴ λειτουργίας τῆς νέας ἐξουσίας.

Κατὰ συμπέρασμα: Κάθε κοινωνικὸ πρόβλημα εἶναι

στη βάση του πολιτικού. Ἡ πολιτικὴ ὑποδομὴ ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἀπόλαυσης τῆς ζωῆς.

III. Τὸ δίκαιο εἶναι ἐγγενῶς συντηρητικόν. Ἀπὸ τῆ φύσιν του καταλαμβάνει ὅ,τι υφίσταται. Ἐπεταί, δηλαδὴ, τοῦ γεγονότος πού ρυθμίζει. Ὁ πρωτόγονος ἐξουσίασε ὅ,τι χρειαζόταν. Ἐτσι ἄρχισε ἡ διάπλασι τῶν νομικῶν ἐννοιῶν τῆς κατοχῆς, νομῆς, κυριότητος, μεταβίβασις κ.ο.κ.

Οἱ βιοτικῆς, ἤδη, σχέσεις, πού ρυθμιζόμενες ἀπὸ τὸ δίκαιο ἀναβαθμίζονται σὲ ἔννομες, γιὰ νὰ εἶναι πρόσφορες στὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς κοινωνικῆς εὐρυθμίας ἀπαιτεῖται νὰ ἔχουν διάρκειαν. Ἀλλὰ ἡ τελευταία αὕτη (διάρκειαν) συνιστᾷ αὐτομάτως (καί) συντήρησιν. Ἐτσι ἀναδεικνύεται ἡ στατικότης τοῦ δικαίου: Γιὰ νὰ εἶναι ὠφέλιμος πρέπει νὰ διαρκεῖ. Ἄλλ' ἀφοῦ διαρκεῖ συντηρεῖ. Εἶναι, ἄρα, ἐξ ὀρισμοῦ συντηρητικόν.

Ὅταν ἐπιστεῖ ἡ κρίσιμη στιγμή τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς ἀνατρέπεται, κατ' ἀνάγκην, ἡ μέχρι τότε νομιμότης. Τὰ ἄλλα στὴν ἱστορίαν πραγματοποιοῦνται μὲ ρήξεις πρὸς προϋφιστάμενον status quo. Ἡ ριζοσπαστικὴ πορεία εἶναι —φύσει— συγκρουσιακὴ. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε ἀναμέτρησις πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν νομιμότητα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τάξιν πραγμάτων πού ἀπέρρευσε μετὰ τὸ τέλος τῶν ναπολεοντείων πολέμων. Ὁ τρομοκρατίας, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπανάστασις ἐπιβλήθηκε, ἀναβαθμίζεται σὲ ἐθνικὸν ἡγέτην. Γίνεται ἀρχηγὸς κράτους (φερ' εἰπεῖν, Φ. Κάστρο).

IV. Ἡ ἐννοία τοῦ χαρισματικοῦ ἡγέτη, ὡς εἰδικότερη ἔκφανσις τῆς τύχης, ἀναμετρήθηκε πρὸς τὸ δόγμα τοῦ

κομμουνισμοῦ. Τὸ δόγμα ὑπέκυψε. Κατ' αὐτὸ ἡ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας ὀδηγεῖ ἀνυπερθέτως σὲ ἀταξικὴ ὀργάνωση. Ἐκεῖ λύνονται —ἀμετακλήτως— οἱ ἀτομικὲς ἀντιθέσεις. Καθιδρύεται ἡ ἐπὶ τῆς γῆς ἀρμονία. Λογικῶς ἐνώπιον τέτοιας ἐξέλιξης τῶν ἀνθρωπίνων, ἡ συμβολὴ οἰασδῆποτε χαρισματικῆς μορφῆς εἶναι ἀντιφατικὴ πρὸς τὸ προκαθορισμένο ἀποτέλεσμα. Αὐτὸ πού οὕτως ἢ ἄλλως θὰ γίνεαι δὲν ἔχει ἀνάγκη οἰουδῆποτε ἡγέτη (χαρισματικοῦ ἢ μὴ). Ἡ ἐμπειρία ὅμως ἄλλο ἀποδεικνύει. Ὁ Λένιν λατρεύθηκε ὡς Θεός. Τὸ σκῆνωμά του στὸ Κρεμλίνο ὑπῆρξε τόπος προσκυνήματος γιὰ δεκαετίες. Ἰσότιμα λατρεύθηκε καὶ ὁ Στάλιν. Ἦδη τὸ ὄνομά του μαρτυρεῖ θαυμασμό. Γεννήθηκε ὡς Ἰωσήφ Τζουγκασβίλι. Ἀναγορεύθηκε ὡς ἀτσάλινος, δηλαδὴ Στάλιν καὶ πατερούλης τῶν λαῶν.

Ὁ χαρισματικὸς ἡγέτης ἐνσαρκώνει προσδοκίες. Ἐχει καὶ συναισθηματικὴ ἀκτινοβολία. Ὡς στοιχεῖο ἀνθρώπινο ἐπέφερε ρῆγμα καὶ στὴ μηχανιστικὴ ἀντίληψη τοῦ κομμουνισμοῦ.

ΚΟΙΝΩΦΕΛΕΣ ΙΔΡΥΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ & ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ
Λεωφ. Ἀμαλίας 4, 105 57 Ἀθήνα
e-mail: aliakou@kikpe.gr